

## БАНК РИСКЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ МОҲИАТИ ВА КЛАССИФИКАЦИЯСИ

*Эсанов Абдугани Баходир ўғли*  
*Ўзбекистон Республикаси*  
*Банк-молия академияси магистранти*

**Аннотация:** Ўз фаолиятини амалга оширишда тижорат банклари, шунингдек бозор иқтисодиёти шароитида фаолият юритувчи ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектлар максимал фойда олишга интиладилар. Аммо шуни эътиборга олиш керакки, банклар томонидан амалга ошириладиган ҳар қандай операциялар риксинг юқори таъсирга эга бўлишади. Мақолада банк рискларининг иқтисодий моҳияти, турли олим ва тадқиқотчиларнинг илмий қарашлари ва ёндашувлари таҳлил қилинган, шунингдек уларнинг калсификациясига алоҳида тўхталиб ўтилган.

**Калит сўзлар:** риск, классификация, банк рисклари, банк фаолият турлари.

### Кириш.

Банк рискларини талқин қилишда ҳали ҳам маълум бир ёндашув мавжуд эмасли уни бугунги куннинг долзарб масалалари сифатида таҳлил қилиш ва ўрганишни асосий масала қилиб қўймоқда. Маҳаллий ва хорижий иқтисодий адабиётлар ва тадқиқотларда банк рискларига берилган турли хилма-хил таърифлар ва ёндашувларни кўзатишимиз мумкин.

Тижарт банклари бозор иқтисодиёти шароитида фаолият юритадиган ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектлар сингари ўз фаолиятини максимал даражада фойда олишга қаратадилар. Банк фаолиятига хўжалик юритувчи субъектларга хос бўлган умумий рисклар таъсир қилиши билан бир қаторда, фаолиятининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқадиган рисклар билан ҳам тавсифланади.

Банк операциялари рискларининг ўзига хос хусусияти шундаки, банк ўз зиммасига оладиган риск даражаси асосан мижозларнинг объектив ёки субъектив равишдаги риск даражаси билан белгиланади. Банк мижозлари фаолияти турига хос бўлган рисклилиқ даражаси қанчалик юқори бўлса, банк ушбу мижозлар билан ишлашда кутиши мумкин бўлган хавфни яна шунчага оширади. Пул бозорида вақтинча бўш пул маблағларини жалб қилиш ва уларни ҳар хил турдаги активларга жойлаштириш (шу жумладан кредитлар) билан боғлиқ операциялар тижорат банкларининг ўз мижозларининг молиявий баоқарорлигига, шунингдек пул бозори ҳолатига ва умуман давлат иқтисодиётида уларнинг ўзига хос ўрнини белгилаб беради.

### Адабиётлар шарҳи.

Маҳаллий ва хорижий иқтисодий адабиётларда нафақат банк рискнинг моҳияти тўғрисида, балки уни классификациялаш ва туркумларга ажратиш бўйича ягона ёндашув мавжуд эмас. Бу аввало рискларни тизимлаштиришда турли хил мақсад ва вазифалар қўйилганидан, шунингдек рискларни бошқариш соҳасида кейинги таклифларни ишлаб чиқиш учун классификациясидан фойдаланиш хусусиятларига боғлиқ бўлади.

Рискларни классификациялаш деганда уларни белгиланган мақсадларга эришиш учун маълум бир мезонларга мувофиқ аниқ гуруҳларга тақсимлаш, бўлиш, ажратиш тушунилади. Илмий асосланган классификация ҳар бир риск турининг умумий тизимдаги ўрнини аниқ белгилашга имкон беради.

Тожиёв (2018) ўз тадқиқотларида банк рискига қўйидагича таъриф беради, яъни банк rischi банк фаолиятини амалга ошириш жараёнида банк маблағларининг бир қисмини йўқотиш ёки даромад олаолмаслик шароитида ижобий натижага умид қилиб, банк операцияларини (депозит, кредит, инвестиция, валюта) ўтказишда, юқорида келтирилган салбий ҳолларни юзага келиш эҳтимолигидир деб таъкидлайди ва уларни қўйидагича таснифлайди (1-жадвал):

1-жадвал

#### Банк рискларининг классификацияси

Мезонлари	Риск турлари
Банк фаолияти натижаларига таъсир этиш даражасига кўра	паст, ўртача ва тўлиқ рисклар
Вужудга келиш шакллари кўра	Тизимли рисклар, номунтазам рисклар
Вужудга келиш сабабларига кўра	соф ва сунъий рисклар
Таъсир вақтига кўра	Ўтмиш билан боғлиқ, жорий ёки истиқболдаги рисклар
Бошқариш усули бўйича	Очиқ ва ёпиқ
Ҳисоблаш усулига кўра	Умумий ва хусусий
Вужудга келиш соҳасига кўра	Ташқи ва ички рисклар

Коваленко (2013) ва Мастяева ва Мирзаханян (2014) фикрларига кўра банк rischi – бу активларнинг йўқотилиши, режалаштирилган даромадларни олаолмаслик ёки банкнинг молиявий операциялари натижасида қўшимча харажатларнинг пайдо бўлиши кўринишидаги йўқотишлар, зарарлар эҳтимоли сифатида қарайдилар.

Пенюгалова (2013) банк рисклари соҳасида олиб борган тадқиқотлари натижасида қўйидаги хулосаларни шакллантирган, унга кўра банк rischi – бу субъектив равишдаги объектив категория, бу банк фаолиятида ташқи ва ички омилларнинг ноаниқ таъсиридан келиб чиқадиган ҳодисаларнинг (кутилганидан фарқли) ривожланиш эҳтимоли юзага келган вазиятни акс эттиради, бу алтернативлар мавжуд бўлган ҳаракат (ҳаракатсизлик) ва кутилган натижаларга нисбатан ҳақиқий оғишларни ҳисобга олган ҳолда қарорлар қабул қилиш зарурлиги талаб қиладиган ҳаракатлардир.

Семенова ва Кутуковалар (2019) ўз илмий ишларида банк рискларига қўйидагича таъриф берадилар, банк rischi – бу юқори молиявий натижани олиш ва юзага келиши мумкин бўлган нохуш ҳолатларни бартараф этишга қаратилган ноаниқлик шароитида амалга ошириладиган фаолиятдир ва уни қўйидаги классификацияга ажратишади. (2-жадвал)

2-жадвал

**Банк рискларнинг классификацияси**

Гуруҳ	Риск синфи	Риск тоифаси
Ташқи рисклар	Операцион муҳит рисклари	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Норматив-ҳуқуқий рисклар;</li> <li>- Рақобат рисклари;</li> <li>- Иқтисодий рисклар;</li> <li>- Мамлакат rischi</li> </ul>
Ички рисклар	Бошқариш рисклари	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Фирибгарлик rischi;</li> <li>- Самарасиз ташкиллаштириш rischi;</li> <li>- Банк раҳбариятининг қатъий, мақсадли қарорлар қабул қила олмаслик rischi;</li> <li>- Ишга ҳақ тўлашнинг банк тизими тегишли раҳбатлантирмаслик rischi.</li> </ul>
	Молиявий хизматларни етказиб бериш rischi	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Технологик рисклар;</li> <li>- Операцион рисклар;</li> <li>- Янги молиявий воситаларни киритиш rischi;</li> <li>- Стратегик риск.</li> </ul>
	Молиявий рисклар	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Фоииз ставкаси rischi;</li> <li>- Кредит rischi;</li> <li>- Ликвидлик rischi;</li> <li>- Мувозанатлашмаган риск;</li> <li>- Валюта rischi;</li> <li>- Қарз капиталдан фойдаланиш rischi.</li> </ul>

Иқтисодчи олим профессор Бабишева (2008) банк рискига қўйидаги тарифни таклиф қилади, унга кўра “банк rischi – бу банк фойдаси ёки капиталига салбий таъсир кўрсатадиган ҳодиса юз бериш эҳтимоли” деб таъкидлайди.

Боголов ва бошқалар (2020) ва Николаева (2016) тадқиқотларида банк рискларига қўйидагича тариф беришган, яъни банк rischi – бу банк фаолиятига хос бўлган фойда, даромад ёки активларни йўқотиш билан ифодаланадиган салбий оқибатларга олиб келадиган қўйилмаган ҳодисалар эҳтимоли деб таъкидлашади.

Шунингдек тадқиқотчи Абдурахмонов (2018-2022) суғуртада рискларнинг гурухланиши, суғурта хихматлар бозорида банк рискларини таснифланиши, уларни суғурталаш механизмлари ва банк суғурта суғурта маҳсулотлари бўйича тадқиқотлар олиб борган. Шунингдек суғурта соҳасидаги муаммолар ва уларни иқтисодий ечимлари тўғрисида фикрлар юритган.

Банк фаолияти соҳасидаги етук миллий иқтисодчи олимларимиздан профессор Абдуллаева (2003) банк рискларига қўйидаги умумлашган таръифни берган, яъни банк rischi – бу банк фаолиятини амалга ошириш жараёнида банк маблағларининг бир қисмини йўқотиш, ёки даромад олаолмаслик шароитида ижобий натижага умид қилиб, банк операцияларини (депозит, кредит, инвестиция, валюта) ўтказишдир деган таърифни келтириб ўтади ва банк рискларини қўйидагича тавсифлайди (3-жадвал).

3-жадвал

Банк рискларининг усулашган таснифи

Риск мезонлари	Риск турлари
Таъсир даражаси бўйича	Паст, ўрта, тўлиқ
Вужудга келиш шакли бўйича	Тизимли, тизимсиз
Вужудга келиш сабаби бўйича	Соф, сунъий
Таъсир вақти бўйича	Ретроспектив, жорий, истиқболли
Бошқариш усули бўйича	Очиқ, ёпиқ
Ҳисоб-китоб услуби бўйича	Хусусий, умумий
Вужудга келиш соҳаси бўйича	Ички, ташқи
Банк операциялари тури бўйича	Баланс операциялари, балансдан ташқари операциялар, молиявий операцияларни амалга оширишда
Таъсир омили бўйича	Сиёсий, иқтисодий, табиий
Қамраб олиш ҳудуди бўйича	Туман, минтақа, мамлакат, жаҳон



### Тадқиқот методологияси.

Тадқиқот жараёнида банк рискларининг вужудга келиши ва шаклланишининг назарий асослари ўрганилди, турли давр ва мамлакатларда банк рискларининг солиштирма таҳлили, мавзуга боғлиқ кўплаб назарий адабиётлар, эмпирик тадқиқотларга таянган ҳолда мантиқий фикрлаш, илмий мушоҳада, тизимли ёндашув усулларида кенг фойдаланилди.

### Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Фаолияти давомида тижорат банклари турли хил рискларга дуч келишади. Банк соҳасининг кенглиги ва банк маҳсулотлари, хизматларининг хилма-хиллиги шароитида банк рискларини классификациялаш муҳим аҳамият касб этади. Муайян мезонларга қараб банк рискларини қўйидагича ифодалаш мумкин (4-жадвал)

Рискларни биринчи навбатда, уларнинг даражасига қараб тақсимлаш керак. Банк rischi нафақат алоҳида банкнинг, балки ялпи банк соҳасининг ҳам рискига эга бўлганлиги сабабли рискларни ҳам микро ва макро даражада ҳисобга олиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу ҳолатларнинг ҳар бирида йўқотишларнинг катталиги, омиллари ёки инқирозли вазиятдан чиқиш вақти, шунингдек рискларни бошқариш воситалари ҳам ҳар хил бўлиши мумкин.

Иқтисодиётнинг банк сектори хавфи асосан мамлакат иқтисодиёти ва сиёсати, унинг қонунчилик базаси, шунингдек бошқарув тизими билан боғлиқдир. Алоҳида олинган банкнинг иқтисоӣ фаолиятини қамраб оладиган рисклар унинг ўзига хос фаолияти, у орқали ўтадиган пул оқимларини самарали бошқариш қобилияти билан бевосита боғлиқдир.

Кредит, ҳисоб-китоб, депозит, валюта ва бошқа операцияларни амалга оширишда банк ҳар бир ўзига хос фаолият тури билан боғлиқ рискларни ўз зиммасига олади. Ушбу рискларни минималлаштириш орқали банклар бир томонидан ўз маҳсулотлари ва хизматлари рўйхати кенгайтиради, фаолиятларини диверсификация қилади, иккинчи томондан эса операциялари сифатини яхшилади.

4-жадвал

### Банк рискларининг классификацияси

Классификация мезонлари	Банк рискларининг турлари
Риск даражаси	Ўзаро муносабатларнинг макро даражасидаги риск Ўзаро муносабатларнинг микро даражасидаги риск
Банк маҳсулоти, хизмати ва операцияларининг моҳиятига кўра	Балансдан ташқари риск Кредит rischi Ҳисоб rischi Валюта rischi

	Операцион риск ва бошқалар
Банк ривожланишининг барқарорлигини таъминлаш даражаси	Мувозанатлашмаган ликвидлик rischi Фоииз rischi Даромадни йўқотиш rischi Рақобатбардошликни йўқотиш rischi Капитал rischi Менежмент rischi
Рискни тўғдирадиган омиллар	Ташқи риск (сиёсий, иқтисодий, демографик, ижтимоий, географик ва бошқа) Ички риск (банк актилари ва пасивлари билан боғлиқ бўлган асосий ва ёрдамчи фаолиятда, молиявий хизматларни бошқариш ва амалга ошириш сифати билан боғлиқ)
Риск кўлами ва доираси бўйича	Мамлакат дорисида келиб чиқадиган риск Муайян турдаги банк фаолияти билан боғлиқ риск Молиявий жавобгарлик марказларидан келиб чиқадиган риск Банк операцияларидан келиб чиқадиган риск
Юз бериш вақти	Ретроспектив рисклар Жорий рисклар Истиқболли рисклар
Банкка боғлиқ даражасига кўра	Банк фаолияти билан боғлиқ риск Банк фаолияти билан боғлиқ бўлмаган риск
Банк тури бўйича	Ихтисослашган банк rischi Универсал банк rischi
Риск катталиги бўйича	Паст риск Ўрта риск Тўлиқ риск
Мижозлар базаси таркибига кўра	Йирик, ўрта ва кичик миқозлардан келиб чиқадиган рисклар Мижозларнинг тармоқ таркибидан келиб чиқадиган рисклар
Операциялар ҳисоби бўйича	Баланс операциялари бўйича риск Балансдан ташқари операциялар бўйича риск

Банк фаолияти самарадорлигини ошириш учун унинг барқарор ривожланиши таъминлаш даражасига қараб рискларни класификациялаш зарур. Банклар ўз ликвидлигини бошқариши, капитал базасини шакллантириши, актив ва пасив операциялар бўйича фоииз сиёсатларини юритишлари, банк маҳсулотлари ва хизматлари бозорида рақобатбардош фаолият олиб боришларига қараб мамлакат иқтисодиётида кредит ташкилотларининг мувозанатли, барқарор фаолиятлари акс эттирилади. Афсуски, ҳозирги пайтда банк фаолиятининг асосий параметрларини бошқариш банк раҳбарияти

томонидан иқтисодиёт талаб қиладиган даражада аҳамият берилмаяпти. Шу сабабли тижорат банкларининг аксарияти рақобатбардош эмас ва ушбу асосий фаолият йўналишларида рискларни бошқариш учун жиддий ҳараткатларни олиб боришлари талаб этилади.

Банк фаолиятида рискларни башқариш мақсадлари нуқтаи назаридан рискларга боғлиқ бўлган омилларни ажратиб кўрсатиш керак. Бундай ҳолда, ташқи ва ички рисклар анъанавий равишда ажратиб олинади.

Ташқи рисклар одатда сиёсий, иқтисодий, тармоқ, демографик, ижтимоий, географик ва бошқа рисклардан ташкил топади.

Сиёсий рисклар сиёсий тизимнинг ўзгариши, тегишли компенсацияларсиз капитал йўқотилиши, мулкни миллийлаштириш ёки эксплуатация қилиш таҳдиди; маҳаллий валютани эркин конвертация қилиш ва четга ўтказиш бўйича чекловлар; контрагент банк жойлашган давлат билан ижро этувчи ҳокимият қарорлари натижасида чегараларни ёпиш ёки шартномаларнинг бузилиши; урушлар, сиёсий ғалаёнлар ва башқалар билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган рисклардир.

Марко даражадаги иқтисодий рисклар умуман мамлакат иқтисодиётидаги ўзгаришлар, шу жумладан бозор конъюктураси (экспорт ва импорт нархлар), тўлов баланси, валюта курслари ва бошқалар билан боғлиқ. Шунингдек, Марказий банк томонидан меъёрий ҳужжатларни қайта кўриб чиқиши банк фаолияти кўламига сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин.

Микро даражадаги иқтисодий рисклар бу муайян банк ва унинг мижози ўртасидаги муносабатлардаги кам кўламли рисклар билан боғлиқ бўлади. Бунда қарз олувчининг кредитга лаёқатлилиги, кредит ташкилотининг молиявий ҳолати, унинг банк сиёсати ва бошқалар ўзгариши сабабли кредит шартномасини қайта кўриб чиқиш натижасида юзага келадиган ўзгаришлар бўлиши мумкин. Ушбу рискларнинг баъзилари ташқи ва ички сабаларга кўра келиб чиқиши мумкин. Микро даражадаги ташқи сабаблар бўлиши мумкин, яъни қарз олувчининг банкротлиги, кредиторларнинг қарзни қайтариш тўғрисидаги талаблари, қарздорлик, ўғирлик, фрибгарлик, оилавий муаммолар, ишсизлик (банкнинг жисмоний шахслар билан муносабатлари) ва бошқалар.

Рискларни таҳлил қилишда банк рискларини ҳаракатлар соҳаси ва кўлами бўйича фарқлаш зарур. Кўпинча банк мижозлари борадиган мамлакатга қараб риск ошиши ёки камайиши мумкин. Мамлакат рискига қараб банк тегишли мамлакатдаги умумий иқтисодий ва сиёсий вазиятни ҳисобга олиб мижозлар билан муносабатларни тўғри ташкил этишга интилади. Ҳалқаро рейтингларга мувофиқ ҳар бир мамлакатга умумий рискилик даражаси белгиланади.

Банк фаолияти амалиётида банк рискининг пайдо бўлиш вақти муҳим аҳамият касб этади. Ушбу вақт мезонига мувофиқ рисклар ретроспектив (ўтган),



жорий ва истиқболли рискларга бўлинади. Ретроспектив рискларни ҳисобга олиш банкка ҳозирги ва истиқболдаги рискларни аниқроқ ҳисоблаш имконини беради. Шу сабабли, истиқболда йўқотиш хавфи кўп жиҳатдан жорий рискларни тўғри ҳисобланишига боғлиқ бўлади. Амалиётда шуни кўриш мумкинки, банк операцияларининг муддати канча кўп бўлса, риск шунчалик юқори бўлади. Ретроспектив риск ва хато камчиликларни ҳисобга олиниши истиқболда рискларни башорат қилишнинг аҳамиятини сезиларли даражада оширади.

Риск қарамлик даражасига кўра мустақил ва банкка боғлиқ рисклардан ташкил топади. Банкдан мустақил бўлган риск сиёсий ва иқтисодий омилларнинг таъсири, қонунчиликдаги олдиндан айтиб бўлмайдиган ўзгаришлар билан боғлиқ бўлади. Банкка боғлиқ бўлган рисклар мижоз билан бўладиган микро муносабатлар даражасида юзага келади, шунинг учун бу ерда кўп нарса банкнинг ўзига, унинг бошқарув даражасига (ички сабаблар) боғлиқ бўлади.

Банк рискларни ҳисобга олишда банк тури муҳим рол ўйнайди. Ихтисослашган банкнинг rischi кўпинча кредит муассасаси ишлаб чиқаришга ихтисослашган аниқ маҳсулот билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Ушбу маҳсулотга бўлган талаб ва маҳсулотнинг сифати банк рискларини аниқлаштириш ва банкнинг самарали ривожланишини белгилайдиган ҳал қиливчи омилларидан бири ҳисобланади.

Бироқ амалда мижозга одатда кенг қамровли хизмат тури керак бўлади (бир ёки иккита операция эмас, балки бир нечта операциялар мажмуаси), бу банкларни ўз хизматлари доирасини кенгайтиришга ундайди.

Баъзида банклар нафақат у ёки бу маҳсулотларга, балки айрим соҳа мижозларига хизмат кўсатишга ҳам ихтисослашадилар. Бунда юзага келадиган рисклар асосан тегишли соҳа ҳолатига боғлиқ бўлади.

Тегишли банк турларидан келиб чиқадиган ихтисослашган ва тармоқ рисклари билан бир қаторда универсал банк рисклари ҳам мавжуддир. Мижозларнинг турли хил банк хизматлари ва операцияларни тақдим этиш талаби банкларнинг ўз фаолиятини универсаллаштиришга ундамоқда.

Банк рискларини классификациялашда уларнинг катталигига қараб ажратилиши муҳим рол ўйнайди. Бу ерда рисклар паст, ўрта ва тўлликга бўлинади. Ҳар бир субъект учун зарар миқдори алоҳида ва ҳар хил бўлиши мумкин, шунингдек, маълум операциялар кўламига қараб ҳам фарқланади. Бироқ, айрим ҳолларда уларнинг маълум чегаралари белгиланиши ҳам мумкин.

Банк рисклари банк мижозлари таркибига кўра ҳам фарқ қилиниши мумкин. Бунда рискнинг икки тури мавжуд бўлади:

- йирик, ўрта ва кичик мижозлардан келиб чиқадиган рисклар;
- мижозларнинг тармоқ таркибидан келиб чиқадиган рисклар.



Биринчи ҳолда, йирик мижоз ҳар доим ҳам катта рискни англатмайди, аксинча, катта миқдордаги пул оқимлари ва банк орқали ўтказиладиган операцияларга эга бўлган мижоз ўз навбатида банкка катта фойда келтиради. Бироқ бунинг хавфли томони ҳам бор, яъни банк капиталларининг йирик корхона иқтисодиётида концентрацияси унинг аҳволи сезиларли даражада ёмонлашиши ва банкрот бўлиши, кредитор банкнинг катта йўқотишларига олиб келиши мумкин. Бозор шароитида ўз маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва сотишда сезиларли ўзгаришларга дуч келадиган кичик корхоналар ҳам банкнинг маълум йўқотишларига олиб келиши мумкин.

Мижозларнинг тармоқ таркибидан юзага келадиган риск ҳам кам эмас. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, тармоқ rischi тегишли соҳанинг иқтисодий ривожланиш ҳолати билан боғлиқдир. Банкнинг барқарор ривожланиб келаётган иқтисодиёт саноат тармоқларининг бир соҳасига (масалан нефть ёки газ) маркоиктисодий нуқтаи назаридан имтиёзли капиталлар киритиши ҳам умуман иқтисодиётга салбий таъсир кўрсатиши, миллий ишлаб чиқаришнинг хом-ашё йўналишини ишлаб чиқаришга зарар етказиши мумкин.

Банк томонидан амалга ошириладиган операцияларни ҳисобга олиш асосида рискнинг икки тури ажратилади: баланс оперциялари бўйича риск ва балансдан ташқари операциялар бўйича риск. Иккала ҳолатда ҳам риск кредит ташкилотининг актив ва пассив операциялари билан боғлиқдир.

Баланс рисклари банкнинг ликвидлигини йўқотиши билан боғлиқ бўлиши мумкин, агар у капиталнинг етарлилиги коэффицентига мос келмаса ва бошқалар. Балансдан ташқари рисклар кўпинча банкнинг кафолатли фаолияти, валюта операциялари, чиқарилган қимматли қоғозлари бўйича мажбуриятларнинг бажарилмаслиги билан боғлиқ. Мижоз банкрот бўлган тақдирда балансдан ташқари рисклар баланс операциялари бўйича рисклар билан кучайиши мумкин.

Амалиёт шуни кўрсатадики, банк рисклари барча хилма-хиллиги билан кредит ташкилоти фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини аке эттиради, улар банкнинг хатти-ҳаракатларидан ёки ҳаракатсизлигидан, муддатида олдин ёки кечиб ҳаракат қилишидан келиб чиқади. Умуман олганда банкнинг муваффақиятли ишлаши, фаолият юритиши танланган рискларни бошқариш тизимига боғлиқ булади.

### **Хулоса ва таклифлар.**

Шундай қилиб, банк рискларининг тўлиқ ва оқилона классификациясини шакллантириш масаласи ҳозирги кунда тўлиқ ишлаб чиқилмаган ва батафсил ўрганишни талаб қилмоқда. Ушбу ҳолатлар банк томонидан банк рискларини диагностика қилиш учун самарали тизимни яратиш жараёнини сезиларли даражада мураккаблаштиради, бу эса рискларнинг оқилона классификациясини

ишлаб чиқишни талаб этади, бунинг асосида тизимнинг тўғри шаклланиши амалга оширилади.

Пандемиянинг иқтисодий таъсирининг катталиги ва давомийлиги давом этаётган ноаниқлик шароити молия тизимида жудда катта юк бўлиб тушмоқда. Яхши ишлаётган, барқарор молиявий тизимни, шунингдек самарали ишлайдиган очиқ бозорларни қўллаб-қувватлаш бўйича халқаро миқёсда мувофиқлаштирилган ҳаракатлар устувор бўлиб қолмоқда.

Юқорида банк рисклари тўғрисида тирли хил адабиётлар ва илмий мақолаларни ўрганиб, таҳлил қилиш асосида қўйидаги хулосаларга келдик:

– Банк rischi – вақт ўтиши билан ўзгариб турадиган доимий ривожланиб борадиган тушунча, шу туфайли рискни аниқлашга аниқ ёндашувни топиб бўлмайди;

– банк рискининг моҳияти, умуман риск турли омиллар асосида ўзгариб боради (бозор ўзгарувчанлиги, тартибга солиш стандартлари ва бошқалар асосида);

– банк rischi – бу юқори ижобий молиявий натижани олишга ва юзага келиши мумкин бўлган нохуш ҳолатларни бартараф этишга қаратилган ноаниқлик шароитида амалга ошириладиган фаолиятдир.

Рискнинг барча мумкин бўлган классификацияларини кўриб чиқиб, банк рисклари классификациясининг асосий элементлари (мезонларини) келтириб ўтиш муҳим аҳамиятга эга. Ушбу элементларга қўйидагиларни киритиш мумкин:

- Тижорат банкининг тури ёки шакли;
- банк рискининг келиб чиқиши ва таъсир доираси;
- банк миждозларининг таркиби;
- рискни ҳисоблаш усули;
- банк рискининг даражаси;
- вақт оралиғида рискни тақсимлаш;
- рискни ҳисобга олишнинг шакли;
- банк рискларини бошқариш имконияти;
- рискларни бошқариш воситалари.

Биз томонимизда келтирилган банк рисклари классификацияси якуний эмас, фан ва технологиялар ривожланиши билан уларнинг сони ва моҳияти ўзгариб бориши бу табиий ҳолатдир. Рискларнинг қандай бўлишидан қатъий назар, кераксиз йўқотишларни олдини олишнинг кўплаб усуллари мавжуд.

**Адабиётлар/Литература/Reference:**

- Тожиев М.М. (2018) Банк рисклари ва уларни бартараф қилишнинг долзарб масалалари. Иқтисод ва молия / Экономика и финансы. 8(116). 45-53 б.
- Коваленко О. Г. (2013) Экономическая сущность банковских рисков и их классификация. Азимут научных исследований: экономика и управление. № 3 – с. 11-14.
- Мастяева И.Н. Мирзаханян Р.Э. (2014) Моделирование процессов управления рисками в банковском секторе. Экономика, Статистика и Информатика 105 №2,
- Пенюгалова А. В. (2013) Банковские риски: сущность и основные подходы к определению. Финансы и кредит. 8 (536) – с. 2-5.
- Семенова К.А. Кутукова Л.Т. (2019) Банковские риски: сущность и классификация. «Молодой учёный». № 38 (276) . Сентябрь. – с. 125-127.
- Бабичева Ю. А. (1993) Банковское дело: справочное пособие. М.: Экономика. – 144 с.
- Болгов С.А., Павлович В.Е., Торопова Л.В. (2020) Банковские риски и их классификация. Journal of Economy and Business, vol. 8 (66), - с. 27-32.
- Николаева А.В. (2016) Международная и российская практика оценки рисков банковской деятельности. Риски ипотечного кредитования. Statistics and Economics V. 13. № 5. – 49-56.
- Абдурахмонов И.Х. (2018) Суғурта назарияси ва амалиёти. Ўқув қўлланма. –Т.: “Иқтисод-Молия” нашриёти, 23-24-б.
- Абдурахмонов И. (2020) Суғурта бозорини тартибга солиш ва пруденциал назоратнинг самарали механизмларини жорий этиш, “//Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. – 2020. – Т. 2.
- Абдурахмонов, И. Х. (2010). Ўзбекистон Республикасида жавобгарликни суғурталашнинг амалиётини такомиллаштириш. Автореф. дисс.... и. ф. н, 26.
- Abdurakhmonov, I. (2020) "Prospects for applying new marketing technologies in the insurance industry," International Finance and Accounting: Vol. 2020: Iss. 4, Article 6. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss4/6>.
- Abdurakhmonov, I. (2020) "Efficiency of organizing the activities of insurance intermediaries in the development of insurance sector," International Finance and Accounting: Vol. 2020: Iss. 1, Article 5. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss1/5>.
- Абдурахмонов, И. Х. (2019). Теория и практика страхования. Учебник/–Т.:«Иқтисод молия, 353-354.
- Abdurakhmonov, I. (2022). Sug‘urta sohalarining shakllanish tendensiyalari. MOLIYA VA BANK ISHI, 8(3), 60–67. Retrieved from <https://journal.bfa.uz/index.php/bfaj/article/view/33>.
- Khurshidovich, A. I. (2021). Issues of innovative development of insurance in Uzbekistan. International Journal of Management IT and Engineering, 11(7), 91-96.
- Пыас, А. (2018). Competition in the insurance market of Uzbekistan. Asian journal of management sciences & education, 7(2), 56-61.
- Абдуллаева Ш. З. (2002) Банк рисклари ва кредитлаш. Т., «Молия», 304 б.